

Fırka-i Islahiye Ordusunun Özellikleri ve Faaliyetleri

The Features and Activities of Fırka-ı Islahiye (The Division of Renovation)

Nuri Yavuz*

Özet:

19. yüzyıl, Osmanlı devletinin dayandığı “geleneksel imparatorluk” temellerinin bütün dünyada köklü olarak değiştiği bir çağdır. Fransız İhtilalinin getirdiği “dil-kültür-vatan” temeline dayalı yeni toplum ve devlet anlayışı Avrupa’da uluslararası siyaseti de değiştirdi. Osmanlı devleti gibi çok-kültürlü ve çok millî devletler, bu süreçte ciddi bir buhran yaşadılar. Üstelik Osmanlı devleti, zayıflamış olan gücü sebebiyle bu süreçte büyük güçlerin, parçalanmasını hızlandıran müdahaleleri ile de mücadele etmek zorunda kaldı.

Osmanlı toplumunda, bu değişimin öncülüğünü üstlenebilecek toplumsal/sivil güçler bulunmadığı için, Osmanlı bürokrasisi bu değişimi gerçekleştirme rolünü üstlenmiş görünmektedir. Devletin geleneksel yapısına da uygun olan bu yeni rolün yerine getirilmesi pratik anlamda “devlet”in hayatın bütün alanlarına müdahale etmesi ile sonuçlanmıştır.

19. yüzyılın başlarından itibaren giderek çoğalan “denetim dışı” alanları yeniden itaat altına almak ve göçebelikten yerleşik hayata geçişi sağlamak için öteden beri sürdürülen iskan faaliyetleri hız kazandı. Fırka-i Islahiye’nin kurulması işte bu beklentilerin bir sonucudur. Yakın tarihte yapılmasına rağmen Fırka-i Islahiye’nin icraatı bir askeri hareket gibi algılanmaktadır. Halbuki 1865-1866 yıllarında Çukurova, Cebel-i Bereket (Gavur Dağı) ve Kozan dağlarında devlet idaresini yeniden kuran Fırka-i Islahiye, yalnız bir askeri hareket olmayıp, bunun yanında özellikle konar-göçer oymakların, iskan ve yerleşmelerinin de başarıldığı bir kuruluştur. Ayrıca bu hareket sırasında kurulan kasaba ve köyler, bugün önemli merkezler haline gelmiş olup, çevre il ve ilçelerinde gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Fırka-i Islahiye’nin kuruluş sebebi, 1853 Kırım harbine kadar dayanır. 1853-1856 Kırım harbi esnasında çekilen asker sıkıntısı, Cebel-i Bereket ve Kozan-Dağları bölgelerinden de asker istenmesine sebep olmuştur. Ancak bu istek, bu bölgelerdeki aşiretlerin devlete olan muhafefetlerinden dolayı gerçekleşmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Fırka-i Islahiye, Çukurova, Konar-göçer, İskan, Cebel-i Bereket, Kazan Dağı

Abstract

19 century is a period in which the foundations of “traditional empires”, also the bases of Ottoman State, changed in a radical way. A new understanding of society and state, based on the premises of language-culture-nation and spurred by the French Revolution, changed the international policies throughout the Europe. States having multi-cultural and multi-national structures such as Ottoman State witnessed crisis during this period. Moreover, Ottoman State had to struggle with the interventions of big states, which were intended to facilitate the process of disintegration and during these times, the state was losing power.

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi

Gazi

Akademik
Bakış

113

Cilt 5 Sayı 10
Yaz 2012

Since the Ottoman society lacked crucial social and civic parties that assume responsibility of change, it could be said that the Ottoman bureaucracy assumed that role. Assuming this role which fitted the traditional structure of the state, consequently, resulted in intervention of the state in all areas of life.

From the beginning of the 19th century, to control the increasing out-of-control domains and facilitate the transition from nomadic life to settled life, housing policies that had been implemented for years accelerated. The foundation of Fırka-i islahiye (Division of Renovation) was a result of these expectations. Although conducted in the recent past, practices of Fırka-i islahiye are regarded as military actions. However, it should be noted that, Fırka-i islahiye which re-established the authority of state between the years of 1865-1866 in Çukurova, Gebel-i Bereket (Mount Gavur) and Mount Kozan was not only a military action but also an organization which managed the settlement movements of nomadic tribes. Beside this, the villages and cities that were founded at these times, later, have become important centers and played crucial roles in development of neighboring cities. The reason of foundation of Fırka-i islahiye dates back to Crimean War which took place in 1853. Military difficulties experienced especially in finding soldiers to fight in Crimean War brought about a call for soldiers from the regions of Cebel-i Bereket and Mount Kozan. However, this call remained unanswered because of oppositions of tribes to the state.

Key Words: Ottoman Fırka-i islahiye (Division of Renovation), Çukurova, Nomads, Settlement, Mount Bereket, Mount Kozan

Giriş

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin dayandığı "Geleneksel imparatorluk" temellerinin bütün dünyada köklü olarak değiştiği bir çağdır. Fransız ihtilalinin getirdiği "Dil-Kültür-Vatan" temeline dayalı yeni toplum ve devlet anlayışı Avrupa'da uluslararası siyaseti de değiştirdi. Osmanlı Devleti gibi çok kültürlü ve çok etnisiteli devletler, bu süreçte ciddi bir buhran yaşadılar. Üstelik Osmanlı Devleti, zayıflamış olan gücü sebebiyle bu süreçte büyük güçlerin parçalanmasını hızlandıran müdahaleleri ile de mücadele etmek zorunda kaldı.

Tanzimat sürecinde yeniden şekillenen Osmanlı bürokrasisinin çözüm bulmaya çalıştığı ilk meselelerden biri bu dağılma sürecini durdurmak olmuştur. Osmanlı milleti yaratma fikri bu çözüm arama sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Osmanlı toplumunda bu değişimin öncülüğünü üstlenebilecek toplumsal sivil güçler bulunmadığı için, Osmanlı bürokrasisi bu değişimi gerçekleştirme rolünü üstlenmiş görünmektedir. Devletin geleneksel yapısına da uygun olan bu yeni rolün yerine getirilmesi pratik anlamda "devlet" in hayatın bütün alanlarına müdahale etmesiyle sonuçlanmıştır.

19. yüzyılın başlarından itibaren giderek çoğalan "denetim dışı" alanları yeniden itaat altına almak ve Osmanlı ülkesinin geniş bir coğrafyasında göçebelikten yerleşik hayata geçişi sağlamak için öteden beri sürdürülen iskân faaliyetleri hız kazandı. Fırka-i Islahiye'nin kurulması işte bu beklentilerin bir sonucudur. Fırka-i Islahiye'nin kuruluş sebebi 1853-1856 Kırım Harbi'ne kadar dayanır. Kırım Harbi esnasında çekilen asker sıkıntısı, Cebel-i Bereket ve Kozan

Dağları bölgelerinden de asker istenmesine sebep olmuştur. Ancak bu istek, bu bölgelerdeki aşiretlerin devlete olan muhalefetlerinden dolayı gerçekleşmemiştir.¹

19. yüzyılın ortalarına doğru, gerek Türkleşmesi ve gerekse Osmanlı Ülkesine katılması sırasında ve sonrasında söz konusu olan gelişmeler sebebiyle Çukurova Bölgesi ve etrafını çevreleyen dağlar merkezin denetimi dışında kalan alanlar olarak kabul edilebilir. Bölgede yaşayan göçebeler vergi vermemeyi ve Osmanlı Ordusunda askerlik yapmamayı alışkanlık haline getirmişlerdir. Vergiler toplanamadığı için Adana Vilayeti 1852 yılında devlet hazinesine onmilyon borçludur.² Bölgede bulunan aşiretler zaman zaman ana yolları tehdit etmekte ve Payas yolundan geçen Hac kervanlarından bile haraç almaktaydılar.³

Esasen, bölgedeki asayişsizlik daha Kırım Savaşı sırasında yardımcı birlikler oluşturmak üzere harekete geçildiğinde Kozanoğlu'nun Savaşa gönderilip gönderilemeyeceği de söz konusu olmuştur. Bu sırada İngiliz Elçiliği baş tercümanı olan Pizan'ın hükümetin garanti vermesi halinde Kozanoğlu'nu muharebeye sevk edeceklerine dair teklifi Reşit Paşa tarafından "Bölgeye ecnebi eli girer ve Kozan da ayrıcalıklı bir vilayet halini alır" endişesi ile reddedilmiş ve mesele ertelenmiştir.⁴

Ancak Kozan bölgesinde devlet otoritesinin olmayışı oldukça ciddi sorunlara yol açıyordu. Bölgede, Kozanoğulları tam anlamıyla keyfi bir yönetim kurmuşlardı. Fırka-i Islahiye'nin hazırlanmasını gerektiren sebepleri şu şekilde özetlemek mümkündür. Bunlar, Kozanoğulları'nın isyanı ve buna bağlı olarak bölgede yaşayan Ermenilerin şikâyetleri, Gavurdağı'nda Küçüklioğlu Dede Bey'in isyan etmesi ve Çukurova da bulunan aşiretlerin, özellikle Tecirli Aşiretinin, uygunsuz davranışlarıdır. Bu üç husus Yıldız Esas Evrak Tasnifinde bulunan 35/16 ve 35/17 numaralı vesikalarda açıkça belirtilmektedir.⁵ Her ne kadar bu üç sorun Fırka-i Islahiye Ordusunun hazırlanmasında önemli rol oynamış gözükse de diğer sebepleri göz ardı etmemek gerekir.

Sadece Kozan ve Gavurdağı değil, bu sırada Dersim ve Akçadağ taraflarının Islahatlardan faydalanmadıkları görülmekte olup, Rumeli bölgesinin önemli mevkilerinin Islahatıyla meşgul olduğundan şimdiye kadar bu tarafların Islahatı yerine getirilememiştir.⁶

Güney Anadolu'nun söz konusu ettiğimiz bu coğrafyasında Islah ve İskân önceden beri düşünülen bir mesele olmuştur. Fakat bölgenin sarp oluşu ve zamanın darlığından dolayı buna imkân bulunamamış ama adı geçen bölge-

- 1 Ahmet Cevdet Paşa, *Ma'ruzat*, Yay. Haz.: Yusuf Halaçoğlu, İstanbul-1980, s. 129, Keza; Cevdet Paşa, *Tezakir* 21-39, Yay. Haz.: Cavid Baysun, Ankara-1991(3), s. 131
- 2 Paul Dumont, "1865 tarihinde Güney-Doğu Anadolu'nun ıslahı", *İ. Ü. Tarih Enstitüsü Dergisi*, s.370
- 3 Cevdet Paşa, *Ma'ruzat*, Yay. Haz.: Yusuf Halaçoğlu, İstanbul-1980, s. 129
- 4 Ahmet Cevdet Paşa, *Ma'ruzat* s.113. Yusuf Halaçoğlu, Fırka-i Islahiye ve Yapmış Olduğu İskan s.2
- 5 BOA. İ.M. Mahsus 1267, 22 Safer 1281 (27 Temmuz 1864) tarihli talimatname.
- 6 M. Fatih Sansar, *Fırka-i Islahiye ve Osmaniye (Cebel-i Bereket)*, Osmaniye, 2006 s.68-69

Gazi

Akademik
Bakış

115

Cilt 5 Sayı 10
Yaz 2012

de meydana gelen gayri kanuni olaylardan dolayı, bu duruma bir son verilmesi daima düşünölmüş ve arzu edilmiştir. Ahmet Cevdet Paşa gayri Müslimlerin askere alınması meselesi görüşölürken Güney Anadolu'nun isyan halinde olduğunu belirterek bölgenin İslah edilmesi teklifinde bulunduğunu ve teklifin "Anadolu Cihetinin İslahatı için bir Fırka-i Askeriyye tanzim kılınmalıdır" denilerek kabul edildiğini belirtse de, Kozan ve çevresinin ıslahının Reşit Paşa'dan beri düşünöldüğünü yine kendisi ifade eder.⁷ Memleketin huzura ermesi ve asayişin sağlanması hususunda her türlü mesai sarf olunmakta iken, Karadağ eşkıyasının bile hakkından gelinmişken Anadolu'nun ortasında bulunan bu iki dağın kendi haline bırakılarak bir takım zorbalardan eşkıya lığa devam etmeleri düşünölemez. Bundan dolayı buraların İslah ve İskânına karar verilmiştir.⁸

Toplumsal Doku

Ahmet Cevdet Paşa'nın, 17 Temmuz 1865'te sadarete gönderdiği bir yazıda Fırka-i İslahiye'nin faaliyet alanını şöyle tanımlamaktadır:

"Asi ile Ceyhan nehirleri arasında güneybatıdan kuzey doğuya doğru devam eden sıradağların İskenderun limanı ile Amik Ovası arasında oluşturduğu boğazda Beylan (Belen) kazası bulunmaktadır ve Halep yolu buradan geçer. Zikredilen dağ silsilesinin işte bu Beylan boğazından Ceyhan nehrine kadar olan kısmı öteden beri Gavur Dağı olarak adlandırılır. Sonraları bir aralık bunun ismi değiştirilerek Cebel-i Bereket denilmiş ise de haritalarda eski ismi ile yer almış ve günlük dilde de hala bu adla tanınmaktadır."⁹

Bahsedilen dağın güneybatısından İskenderun körfezine bakan kısımlarına Dağ köyleri denilmektedir ve bu köyler Payas kazasına bağlıdır.

Osmanlı döneminde göçebeler, yerleşik ahali gibi devletin kayıtlı tebası durumunda idiler. Bu bakımdan onların yaşadıkları hayat tarzının bir gereği olarak yaylak-kışlak mahalleri arasında hareket halinde olmalarına rağmen başıboş diyebileceğimiz bir hayat tarzına sahip oldukları söylenemez. Konaklamaları için tahsis edilmiş yaylak ve kışlakları arasındaki gidiş gelişleri sırasında bir yerde geçici olarak üç günden fazla konaklayamamaları kanunnamelerde belirtilmiştir.⁹

Bu durumun tabii sonucu olarak göçebe grupları, ya müstakil bir idari birim içinde ya da buldukları yerlerdeki sancak, kaza veya nahiye gibi idari birimlere bağlı bir durumda idiler. Nüfus bakımından kalabalık olan ve geniş bir coğrafi sahada yaşayan göçebelerin bir kısmı, idari bakımdan bağımsız bir statü içinde de bulunabiliyorlardı.¹⁰

7 Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir* III s.107

8 BOA. İ.M. Mahsus 1267. 22 Safer 1281 (27 Temmuz 1864) tarihli talimatname

9 Selahaddin Çetintürk, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yürük Sınıfı ve Hukuki Statüleri", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 11/2, Ankara 1943, s.114.

10 İlhan Şahin, "Göçebeler", *Osmanlı*, Cilt 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.136.

Göçebe grupları arasında sosyal yapı bakımından bazı farklılıklar bulunmasın rağmen genellikle iki temel kurumu bunlarda da görmek mümkündür: "aile" ve "cemaat". Bundan başka pek çok göçebe grubu aile ile cemaat arasında küçük parçalar olan "oba", "mahalle", "oymak" gibi özel adlarla bilinmektedirler. Bunlardan başka "tabi" ve "taallukkat" tabirlerinin de kullanılmakta olduğunu görüyoruz. Bu son iki tabir ile o göçebe topluluğunun içinden çıkan bir idarecinin yönetiminde bulunan ve onunla uzak veya yakın irsi bağları bulunan gruplar kastedilmektedir. Her birim kendi özel adı ile bilinirdi ve bu birimlerin içinden öne çıkan bir kimsenin idaresinde bulunurdu. Bu idarecilik genellikle irsi olarak devam ederdi. Birimler genellikle bu idarecilerin adlarını taşırlardı ve bazen bunlar birbirine zincirleme olarak bağlı olabiliirdi.¹¹

Bilindiği gibi 11. yüzyılın sonlarına doğru özellikle Halep yöresi kalabalık bir Türkmen yerleşimine sahne olmuştur. Bunlar daha sonraki Türkmenler gibi genellikle yazın Sivas taraflarına yaylaya çıkıyorlardı.¹² Daha sonraki dönemde devam eden yoğun Türkmen göçü özellikle Ramazanoğullarının öncülüğünde Çukurova'nın fethi ve Türkleşmesi ile sonuçlandı.¹³ 15. yüzyılın ikinci yarısından sonra Çukurova'da cereyan eden Osmanlı-Memluk savaşları sırasında bölgedeki Türkmen aşiretleri Kuştemurlu, Kosunlu, Karaisalu, Varsaklu, Durgutlu, Özeroğlu ve Burnaz gibi Üç-Ok Türkmenlerinden geliyorlardı.

Diğer yandan Adana ve Kozan havalisindeki konar-göçer Türkmen aşiretleri bir bakıma kendi başlarına hareket etmeye alışmışlardı. Osmanlı otoriteleri bu bölgeyi denetim altında tutmak için oldukça yoğun çabalar sarf etmişlerdir.

Bölgedeki iskân faaliyetlerinin 17. yüzyılın sonlarından başlayarak daha açık bir şekilde yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Adana sancağında, Demirkapı'dan Misis'e kadar olan bölge halkının etrafa dağılmaları yüzünden bu yerlerde topraklar sahipsiz kalmıştır. Ticaret yollarının ve bölgedeki nakliye işlerinin kavşak noktası olduğu için buralarda emniyeti temin etmek hayati bir önem taşıyordu. Bundan dolayı konar-göçer Türk aşiretlerin bölgeye yerleştirilmelerine karar verildi. Dulkadirli ulusuna bağlı oymakların Kınık ile Berendi ve Ayas kazalarına yerleştirilmelerine karar verildi.¹⁴ Ancak, aşiretler Çukurova'nın şartlarına tahammül edemedikleri için yerlerini terk etmeye, eşkıyalığa ve haydutluğa başlamışlardır.¹⁵ Bu durumun yol açtığı karışıklıklara 19. yüzyılın ilk yarısında Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Adana'yı işgali eklenmiştir. Adı geçen aşiretler Mısır ordusuna karşı direnişlerini devam ettirmişlerdir.

11 İlhan Şahin, *a.g.m.*, s.137

12 Faruk Sümer, "Çukur-ova Tarihine Dair Araştırmalar", *AÜ DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Ankara 1963, s.5-6

13 Faruk Sümer, *a.g.m.*, s.6-36.

14 Cengiz Orhonlu, *a.g.e.*, s.79.

15 Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı*, İstanbul 1987, s. 77-78.

Gazi

Akademik
Bakış

117

Cilt 5 Sayı 10
Yaz 2012

Mısır meselesinin çözülmesi üzerine, bölgede yeniden kurulan Osmanlı yönetimi adı geçen bölgede iskân faaliyetlerine yeniden başlamıştır. İlk olarak Nogay ve Çerkez muhacirlerinin Adana bölgesinde iskânlarına çalışılmıştır. Bölgedeki aşiretlerin iskânı için 1865'te harekete geçildiğinde bu muhacirler de söz konusu bölgeye yerleştirilmiş bulunuyorlardı.¹⁶

19.yüzyılda Çukurova bölgesindeki belli başlı aşiretler şunlardır:

- a) Avşar (Afşarlar): Bunların çoğunluğu Halep Türkmenlerine mensup Receplü Avşarı, Karagündüzlü Avşan ve Bahrilü Avşan idi ki 18.yy'dan itibaren kışlamak için Halep dolaylarını bırakıp Çukurova'ya indikleri anlaşılmaktadır.¹⁷
- b) Varsak (Farsaklar): Varsak Türkmenleri umumiyetle Tarsus ve havalisinde bulunan aşiretlerdi. Çeşitli Oğuz boylarına mensup aşiretlerin birleşmesi ile ortaya çıkmış bir topluluk oldukları bilinmektedir.¹⁸
- c) Reyhanlı Aşairi: Bir taraftan Gavur Dağın eteklerini ve Hacılar nahiyesi hududunda bulunan Kargılı adındaki yere ve bir taraftan Afrin nehrine kadar uzanan Amik ovasında yerleşmiş olan bu aşiretin mensupları ziraata epeyce alışmış iseler de hala konar-göçer hayatını sürdürüyorlardı.¹⁹
- d) Sırkıntılı: Bu aşiret bölgede yaşayan en geniş aşiretlerden biri idi ve Sis ile Adana arasındaki Sarı Geçit ile buradan Ceyhan nehrine kadar olan sahaları kışlak olarak kullanırlardı.²⁰
- e) Tecirli (Tacirli): Bunlar Çukurovaya gelen Dulkadirli ulusundan, Akçakoyunlu aşiretinin kollarından biridir. Ceyhan nehrinin sol yakasında otururlar ve Ceritlerle birlikte yazın Gavur Dağını aşarak Maraş'a ve oradan da Uzun Yayla'ya çıkarlardı. Tecirli Payas nahiyesine kayıtlıdır.²¹
- f) Cerit: Bunlarda Dulkadirli ulusundan, Akçakoyunlu aşiretinin kollarındandır. Ceyhan nehirleri boyunca kışlar ve yazın Uzun yaylaya çıkarlardı. Payas nahiyesine kayıtlı olan Ceritlilerin 1200 çadır civarında bir nüfus oluşturdukları kaydedilmiştir.²²
- g) Bozdoğan: Bozdoğan aşireti 18. yüzyılda "... Çukurova'da kışlayıp Erciyes Dağı yakınlarında yaylanmak ve Sarı Çam Mahallinde yaz-kış bulunmak ve buradan bir başka yere hareket etmemek üzere" iskân olunmuşlardır. Bozdoğan aşireti mensuplarının burada durmadıkları ve iskân yerlerini terk ettikleri anlaşılmaktadır.²³

16 BOA, Fon Kodu: A.MKT.NZD, D: 302, G: 9 ; Fon Kodu: A.MKT.UM, D: 398, G: 4, D: 401, G:97.

17 Faruk Sümer, *Oğuzlar*, İstanbul 1992, s.213.

18 Faruk Sümer, *a.g.m.*, s.71.

19 BOA, *Meclis-i Vâla*, 24169, n.45

20 Cevdet Paşa, *Tezâkir*, Ankara 1991, s.117.

21 BOA, *Meclis-i Vdla*, 24169, n.45

22 Faruk Sümer, *a.g.e.*, s.357.

23 Ahmet Refik, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, İstanbul 1930, s.209.

- h) Küçük Ali Oğulları: Bu aile, Çukurova'nın en tanınmış derebeyi ailelerinden biridir. Ünlü şair Dadaloğlu bu ailenin Özer Türkmenlerinden geldiğini şiirlerinde zikretmektedir.²⁴
- i) Ulaşlı Beyleri: Ulaşlı aşireti esas olarak Çukurova'ya yerleşmiş bulunuyorlardı. Fakat bunlar 1733'e doğru çıkardıkları bir isyandan dolayı yerlerinden ayrılarak dağlık bölgelere çekilmiş ve güçlenmişlerdi. Gerek İbrahim Paşa, gerekse Osmanlı kuvvetleri tarafından bu eşkiyaların ortadan kaldırılması için askeri harekât düzenlendi ise de bir sonuç alınamamıştır.²⁵
- i) Kozanoğulları: Çukurova'da bulunan derebeyi aileleri arasında en ünlüsü şüphesiz Kozanoğullarıdır. 19. yüzyılda nüfuzları altına almış oldukları alan güneyde Kozan (Sis), kuzeyde Aziziye nahiyesi, batıda Zamantı Çayı, doğuda Sumbas vadisi ile sınırlanmakta idi.

Kozanoğullarının zayıflamasının en büyük sebebi ise merkezi hükümetin müdahalelerinden ziyade aile içi çekişmelerdir. 19. yy'ın ortalarına doğru bölgede yaşanan gelişmelerinde tesiri ile iyice zayıflayan Osmanlı yönetiminden doğan boşluk bir anlamda bu yerel hanedanlar tarafından doldurulmuştur. Kozanoğullarının hâkimiyeti Torasların büyük bölümünü kapsamakta idi. Kozanoğullarının rekabet halinde buldukları aileler Kozan Dağı'nın dışında bulunmakta idi. Bunlardan Menemencioğulları ve Yağabasanlar Mısır birliklerinin Adana'dan çekilmesinden sonra düzenli Osmanlı kuvvetleri ile birleşerek düşmanlıklarını ortaya koymuşlardır.²⁶

Görüldüğü gibi bölgede devlet denetimi sadece vilayet merkezleri için söz konusu olabilmektedir. Kırsal kesimde ise tamamen aşiretlerin denetimi söz konusudur. Fırka-i Islahiye'nin harekete geçtiği sıralarda ise bölgede mevcut idari sınırlar yönetimi daha da zorlaştırmıştır.

Fırka-i Islahiye'nin Komuta Heyeti ve Mevcutu

Adı geçen bölgenin iskân ve ıslah edilebilmesi için İstanbul'da bir ordu hazırlanması fikri yavaş yavaş şekillenirken, bu işin nasıl yapılacağı hususunda konuyla ilgili devlet büyüklerinin görüşlerine başvurulur. Bu sıralarda Hicaz Valiliği yapmakta olan ve daha önce Orta Anadolu'da Avşarların iskânında görev alan Vecihi Paşa'nın görüşüne başvurulur. Vecihi Paşa, "... Kozan Ümerasının ittihaz eylemiş oldukları aşâir hal-i bedeviyelerinde kaldıkça İslahat tesir edemeyeceğinden evvel emirde Kozan takımına dokunulmayıp haklarında muamele-i dil-i firehane icra ve cerütlü ve tecürlü ve bozdoğan aşâiri ile kabail-i saire Kozandan ihrac ve iskân olunduktan ve Üzeyir Sancağı ile bereket dağında bulunan...) kanunsuzlar ortadan kaldırıldıktan sonra Kozanlıların

24 Taha Toros, *Dadaloğlu*, Adana 1940, s.44 , Mahmut Şakiroğlu, *Payas Ayanı Küçük Ali Oğulları*, Ankara 1992, s.10

25 Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir*, s.127-128.

26 BOA, Fon Kodu. HAT, D. No: 462, Gömlek: 22635

Gazi

Akademik
Bakış

119

Cilt 5 Sayı 10
Yaz 2012

erzak ve taraftarı kalmıyacağı, ayrıca erzak nakil yollarının Maraş, Kayseri ve Adana taraflarından kapatılması durumunda Kozanoğullarının ele geçirilebileceğini bildirir.²⁷ Vecihi Paşa'nın teklifi kabul edilerek Kozan Dağı'nın muhasarası için Sis tarafından Ankara Valisinin, Andırın tarafından Maraş, Zamantı yönünden Sivas mutasarrıflarının, Develi tarafından ise Kayseri kaymakamının yeterli miktarda asker ile hareket etmeleri uygun görülmüştür.

Neticede yapılan incelemeler ve ileri gelenlerin görüşlerine nazaran 8 tabur asakir-i nizamiye-i şahane ile Kayseri, Sivas, Adana ve Maraş taraflarından iki bin kadar asker tertip edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca yöre halkının devlet tarafına geçmeleri için çalışmaların yapılması aksi taktirde ise gerekli tedbirlerin alınması hususunda kararlar alınmıştır. Adana ve Maraş taraflarında bulunan mevcut ordu askerleri ile, I., II., IV. ve V. Ordulardan ve Girit'ten sekiz tabur asker ve yedi-sekiz tabur Şeşhaneli Dağ topu, Arnavutluk taraflarından ve diğer münasip mahallerden 2500 nefer asker tertip edilmesi durumunda yeterli olacağı düşünülmüştür.²⁸ 1865'in Mart ayında, Fırka-i Islahiye için Hassa Ordusu ile IV. ve V. Ordulardan ve bölgedeki mevcut askerlerden tertip edilerek ilkbaharda yeni ordunun sevk edilmesi ve yapılacak icraat için tafsilatlı bir talimatname hazırlanması kararlaştırılmıştır.

Bu meselenin çözümü için 1864 sonlarında Fırka-i Islahiye adı altında bir kuvvet oluşturulmasına karar verildi. Kurulan Fırkanın kumandanlığına Dördüncü Ordu Müşürü Derviş Paşa ve fevkalade memuriyet-i mahsusa sıfatıyla da Ahmet Cevdet Paşa tayin edildi.²⁹ Derviş Paşa komutasında oluşturulan bu kuvvetler Kırım Savaşında yararlılıkları görülen birliklerden yedi tabur nizamiye askeri seçmişti. Bu birlikler dağ savaşlarına alışkın olan Arnavutlardan ve Zeybeklerden oluşuyordu.³⁰ Derviş Paşa'ya Müşürlük maaşı yanında, 10.000 Ahmet Cevdet Paşa'ya ise azalık maaşından başka 30.000 Kuruş maaş ve 75.000 Kuruş harcırah verilmesi kararlaştırılmıştı.³¹

Bu birliklerin komutanları ise daha sonraki yıllarda ordu içerisinde yükselerek büyük hizmetlerde bulunacak olan seçkin subaylardan oluşuyordu. Binbaşı Ahmet Ağa³², Sarıklı Zühaf Taburu Kumandanı Binbaşı Tatlıoğlu Mehmet Ağa³³, Binbaşı Redif Ağa, Miralay İbrahim Bey³⁴, Hassa II. Süvari Alayı da bu

27 M. Fatih Sansar, *Fırka-i Islahiye ve Osmaniye (Cebel-i Bereket)*, Osmaniye, 2006 s.70

28 BOA. Y.EE. 35/16. 11 Şevval1281

29 *İslam Ansiklopedisi*, III. Cilt İstanbul, 1993, s.552. İbrahim Derviş Paşa: (1812-1896) Aslen Lofça'lı olup, bu kasaba ayanından İbrahim Ağa'nın oğludur. Gençliğinde İstanbul'a gelip, gönüllü olarak askerliğe giren, zeka ve faaliyeti neticesinde zabıtlığe yükselen bu zat 1252 (1836-1837) de binbaşılığa yükseldi ve Ömer Paşa'nın yaverliğine getirildi. Bir çok askeri hizmetlerde bulunduktan sonra 28 Nisan 1862'de Müşür rütbesine yükseldi.

30 Ahmet Cevdet Paşa, *Ma'ruzat*, s.116

31 BOA. Y.EE. 35/16. M. Fatih Sansar, *Fırka-i Islahiye ve Osmaniye (Cebel-i Bereket)*, Osmaniye, 2006 s.71

32 Mekteb-i Harbiye mezunu, daha sonra Yemen Valisi Ahmet Feyzi Paşa. Ahmet Cevdet Paşa *Ma'ruzat*, s.116

33 Daha sonra Rusya ile savaşta şehit olan Tatlıoğlu Mehmet Paşa. Ahmet Cevdet Paşa *a.g.e*

34 Daha sonra Giritte; Mirliva iken şehit olmuştur. Ahmet Cevdet Paşa *a.g.e* s.117

kuvvetlere eklendi. Bu birlikteki tanınmış subaylardan biri Gedik Ali Bey'dir ki; daha sonra Rusya ile yapılan savaşlarda meşhur olan Ferik Gedik Ali Paşa'dır.³⁵ Fırka-i Islahiye'nin Erkan-ı Harbiye Reisliği görevi Hüseyin Beye verildi, Kurmay Heyetini oluşturan subaylar içinde "... İki değerli zat var idi. Biri Binbaşı Ahmet Muhtar Efendi olup Fırka-i Islahiye'de kaymakam oldu... Bu dahi... Gazi Ahmet Muhtar Paşa'dır. Diğeri ise Kolağası Hüseyin Hüsnü Efendidir.

Fırka-i Islahiye'ye Girit, Halep, Maraş ve Adana'dan da birer tabur düzenlenerek Fırka'nın gücü 11 tabura çıkarıldı. Bu durumda Fırkanın gücü 11 tabur ve 1 süvari alayından oluşuyordu. Ancak, Mirliya Kurt İsmail Paşa Fırkaya iltihak etmek üzere bir alay süvari ve 4 tabur piyade ile Sivas tarafından harekete geçmiş bulunuyordu. Bununla birlikte, Gürcü Beylerinden Mirimiran Arslan Paşa 200'ü aşkın atlı ile, Eleşkirtli Mehmet Bey'de 300 kadar atlıyla Fırka-i Islahiye'ye iltihak etmek üzere Maraş'a doğru harekete geçmişlerdi.³⁶

Derviş Paşa'nın kumandasındaki kuvvetler İskenderun'da karaya çıktık-tan sonra Mirliya Hasan Paşa'nın kendilerini bekleyeceği Payas'a geçecek Halep Mevkii Feriki Seyit Paşa ve V. Ordu kumandanlarından Mirliya Hüsnü Paşa ve Mirliya Yaver Paşa da burada Fırkaya katılacaklardı.³⁷ Fırkanın başlangıçtaki hedefi Kozan bölgesinde asayışı sağlayarak buraları emniyet altına almak idi. Fakat İstanbul'dan hareket etmeden kısa bir süre önce, ilk olarak Gavurdağı ve çevresi itaat altına alındıktan sonra Kozan üzerine gidilmesi kararlaştırıldı ve harekât da buna göre gerçekleştirildi.³⁸

Maliye alanında yapılacak ıslahatları düzenlemek, bölgeye sevk olunacak taburların masrafları, Arslan Paşa kumandasındaki süvari birliklerinin maaş ve tayinlerini düzenlemek üzere, Derviş Paşa ve Ahmet Cevdet Paşa ile birlikte bir muhasebeci görevlendirilmesi düşünülmüştür. Bunun üzerine ıslahatın önem ve nezaketi göz önüne alınarak dirayetli birinin tayini gerekli olduğundan Duyûn-ı Muhasebat azalarından Arif Efendi muhasebeci olarak tayin edilir. Bölgenin hassasiyetinden dolayı muhasebe işlerine yalnız bir kişinin yetmeyeceği göz önüne alınarak iki kâtime ihtiyaç olması üzerine İhsan ve Zekai Efendilerin bu göreve tayin edilmesi uygun görülmüştür.³⁹ Ayrıca Fırka-i Islahiye'nin komuta kademesi ile ilgili yazışmaları yapmak üzere Derviş Paşa maiyetinde bulunan Ahmet Hilmi Efendi ve refakatine 4. Ordu tahrirat kâtiplerinden Rıza Bey tayin edilmişlerdir. Arazi ve tapu hususlarında görev almak üzere Defterhane kâtiplerinden Besim Efendi, istintak memurluğuna ise Reşat Efendi tayin edilerek yapılacak olan ıslahatın mülki kadrosu tamamlanmıştır. Mülki düzenlemeler, Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlığında bütün bu memurların oluşturduğu komisyon vasıtasıyla gerçekleştirilecektir.⁴⁰

35 Ahmet Cevdet Paşa *a.g.e*

36 Bu kuvvetlerin tertibine ilişkin yazışmalar için bkz.: BOA, İMM 1256, nr.9 vd.

37 Ahmet Cevdet Paşa *a.g.e* s. 118

38 Ahmet Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s.119.

39 M. Fatih Sansar, *a.g.e.*, s.73.

40 BOA.Y.EE.35/16.

Gazi

Akademik
Bakış

121

Cilt 5 Sayı 10
Yaz 2012

Fırka-i Islahiye'nin Harekat Hazırlıkları ve İlk Gelişmeler

Derviş Paşa ile Ahmet Cevdet Paşa harekâtın ortak sorumluluğunu üstlenmiş bulunuyorlardı. Cevdet Paşa, İşin İdari yönünü, Derviş Paşa ise askeri harekât kumandasını üstlenmişlerdi. Askerlerin nereye ve nasıl sevk edileceği konusu ise ikisi arasında ortak olarak kararlaştırılacaktı. Seraskerlik makamından verilen sözlü talimatla kurmay heyeti zaman zaman Cevdet Paşa'nın fikrine de başvuracaktı. Bütün yol hazırlıkları tamamlandıktan sonra 20 Mayıs 1865'te Fırka-i Islahiye ordusu bir alay süvari, 7 tabur piyade, maiyet memurları, yeterli miktarda top ve mühimmat beş gemi ile İstanbul'dan hareket edildi.⁴¹ Ortaklaşa kullanılacak bu yetki alanı oldukça genişti: Asker ve vergi bakayasının affı ve kaydı hayat şartıyla aylık birkaç bin Kuruşluk ve emlak bedeli olarak maaş tayini de bu yetkiye dahil edilmiştir.

Cevdet Paşa yolculuk sırasında istişarelerde bulunarak harekâtın nasıl yürütüleceği konusunda fikir alışverişinde bulduklarını kaydetmektedir. Kendisi Payas, Maraş, Kozan ve Adana havalisine ait tarihi ve coğrafi bilgileri aktardıktan sonra durum müzakere edilir. Bu istişarenin sonucunda bazı konularda mutabakat sağlanmıştır.⁴²

27 Mayıs 1865'te Adana sahillerine varılmış ve ertesi gün yani 28 Mayıs'ta İskenderun limanında karaya çıkmıştır.⁴³ Gemilerdeki asker ve malzeme İskenderun'a yarım saat mesafede bulunan ve Belen tarafında ordugâh olarak seçilen yere nakledilirken, Derviş ve Cevdet Paşalar bir vapurla Payas tarafına geçip karaya çıkarak bölgeyi tetkik ettiler. Daha önce kararlaştırıldığı üzere dağlıların sahille irtibatlarının kesilmesi ve bu taraftan baskı altında tutulmaları için Payas'taki çadırlarda bulunan Mirliva Hasan Paşa'nın emrindeki kuvvetler denetlendikten sonra burada Payas'ın ileri gelenleri ile görüşmeler yapılarak bazı telkinlerde bulunulmuştur.⁴⁴ Hasan Paşa'nın bulunduğu bölgenin güvenliğini sağlamak üzere burada kalmasına karar verildi ve kendisine gerekli talimatlar aktarıldıktan sonra İskenderun'daki ordugâha dönmüştür.⁴⁵

Fırkanın harekâtını mümkün olabilecek en az direnişle karşılaşılarak tamamlayabilmesi için alınacak tedbirler cümlesinden olarak düşünülen bazı teşebbüslere geçildi. Bölgede yaşayan insanların büyük bir kısmının devleti itaat etme eyleminde olmalarına rağmen eskiden işlemiş oldukları suçlardan sorumlu tutulacakları korkusuyla bundan kaçındıkları tahmin edildiği için bir "genel af" ilan edilmesinin uygun olacağı düşünülmüş ve buna ilişkin bir de beyanname kaleme alınmıştır. Bu beyannamede bölgede asayiş ortadan kaldıran gelişmelere kısaca temas edildikten sonra bunlara sebep olanların bütün

41 *Tezakir*, s.135-136.

42 *Tezakir*, s.136-137.

43 *Maruzat*, s.131 ; *Tezakir*, s.139.

44 BOA, Meclis-i Vdla, 24169, n.45

45 *Maruzat*, s.131.

halkı töhmet altında bıraktıklarına ve hükümdarın geleceği düzenlemek gayesine işaret edilerek genel af ilanına dair iradesi duyurulmuştur.⁴⁶ Bu beyannamelerden bir kısmı Binbaşı Hüseyin Hüsnü Bey vasıtasıyla Kozan tarafında ve bir kısmı da başka vasıtalarla Gavur Dağı ve Kürt Dağı aşiretlerine dağıtıldı.

Bunu takip eden günlerde Halep Valisi Süreyya Paşa ve Adana Valisi Ali Rıza Paşa Belen'deki karargâha gelerek bölgeye ilişkin bilgi ve görüşlerini aktardılar. Aynı günlerde Girit Adasından Fırka-i Islahiye'ye katılmak üzere gönderilen bir taburda karaya çıkarak ordugâha katıldı.⁴⁷

Dağıtılan beyannamenin etkisi kısa zamanda görüldü. Dağ ve kıyı köylerinden bazı muhtarlar ordugâha gelerek bazı görüşmelerde bulundular. Reyhanlı aşireti boy beyi Mürselzade Mustafa Şevki Bey, Hacılar Nahiyesi Beyi Paşo Beyi de yanında getirerek görüşmelerde bulunduktan sonra devletin bütün emirlerine uyacağını ve en iyi şekilde hizmete gayret göstereceğini ifade etmiştir. Böylelikle fırkanın ıslah bölgesinde bulunan ilk menzili olan Hacılar denetim altına alınmış oldu. Bundan sonra Tiyekli Kara Beyzade Mehmet Bey de gelerek itaatini arz etti. Böylece Tiyek ve Ekbezinde denetim altına alınması sağlanmıştır. Paşo Bey ve Mehmet Bey fırkanın zahire ve levazımâtının temin işi ile görevlendirilerek kendi yerlerine görevlendirildiler. Mustafa Bey'in, fırka maiyyetine dahil edilerek cadde muhafızlığı olan eski görevini sürdürmesine karar verildi.⁴⁸

Bu sırada isyan durumunda bulunan Küçük Ali oğlu Dede Bey'e genel aftan faydalanmak üzere yazılı davette bulunulmuş ise de ret cevabı veren bu sergerde dağın sarp yerlerine çekilerek Ali Bekir Oğlu Ali Beyle birlikte savunma hazırlıklarına girişmiş bulunuyorlardı. Bunların üzerine gidilmeyip, tedip harekâtının ilk safhasında bölgede asilerin birlikte hareket etmelerine ve etraflarına halkı toplamalarına zemin hazırlayacak hatalara düşmemeye özen gösterilmiştir.

Harekâta Geçiş

İskenderun'a yarım saat mesafedeki bu geçici karargâhta birkaç gün kaldıktan ve hazırlıklar tamamlandıktan sonra buradan Belen kasabasına çıkılıp Kırıkhan yoluyla Amik Ovasına inildi ve haziran ayının ortalarında Gavur Dağı eteğindeki Soğuksu' da çadırlar kuruldu. Dağa çıkışı kolaylaştırmak için askerlerin Kundura ve çantaları Belen kasabasında bırakılarak çanta yerine daha hafif bir dağarcık yaptırıldı ve kundura yerine de çarık giydirildi. Burada bir süre konakladıktan sonra harekete geçen fırka Lece ve Hacılar nahiyesi arasındaki Kargılı mevkiinde yerleşti. Artık isyan bölgesine girilmiş bulunuyordu. Söz konusu mıntika Maraş'tan İskenderun'a giden anayolun önemli geçitlerinden biri idi ve Amik Ovasına çıkış noktası olduğu için stratejik bakımdan önemli bir yerd.

46 Beyannamenin tam metni için bakınız, *Tezakir*, s.137-139.

47 *Tezakir*, s.140.

48 *Tezakir*, 5.140-141 ; BOA, Meclî5-i Vala, 24169, 0.45.

Gazi

Akademik
Bakış

123

Cilt 5 Sayı 10
Yaz 2012

Geçitin güvenliğini sağlamak amacıyla buraya Hacılar nahiyesinden getirilecek 30 hanenin iskânı ve ordu-köyü adıyla bir yerleşim merkezi oluşturma yoluna gidildi.⁴⁹ Ertesi gün buradan hareket edilerek Tiyek kasabasına varıldı ve burada karargâh kuruldu. Hacılar, Tiyek ve Ekbez nahiyelerinin ileri gelenleri karargâha gelerek itaat edeceklerini açıkladılar. Bundan sonra 26 Haziran 1865'te adı geçen bölge denetim altına alınmış olup, böylece Kilis-Halep yolu da açılmış oldu. Bu olayın çevrede duyulması üzerine bölge halkının ileri gelenleri de ordugâha gidip gelmeye başlayarak itaatlerini arz ettiler. Adı geçen bölge tamamen denetim altına alınarak planın ilk aşaması gerçekleştirildi ve Gavur Dağı'nın denetim altına alınması için harekete geçildi.⁵⁰

Fırkanın yüklerini taşımak üzere Adana ve Tarsus'tan 250 kadar hayvan tedarik edilerek ve bu arada Halep'ten bir zaptiye yüzbaşısının emrinde bir miktar süvari zaptiye takviye olarak fırkaya katıldı. Böylece fırkanın hazırlıklarının ikinci safhası da tamamlanmış oldu. 8 Temmuz 1865 günü fırka Tiyek'ten hareket ederek aynı günün gecesi Alagöz Gediği adı verilen yerde dinlenerek ertesi gün Çerçili nahiyesine ulaşılarak Nikoli kalesi önünde karargâhı kurdular. Bu hareket sırasında Reyhanî'ye süvarileri bazı tarlaları çiğneyerek çevreye zarar vermişlerdi. Zarara uğrayan çevre sakinleri karargâha çağrılarak zararları tespit edilerek ödenmiş ve bu haberin çevreye yayılması ile korolarından dağılmış olan halk tekrar yerlerine dönerek fırkaya yardımcı olmaya başlamışlardır.⁵¹

Nikoli kalesi Maraş'tan Amik Ovası yoluyla Halep, Ayıntap, Kilis ve İziye taraflarından Çukurova'ya giden yolların birleşme noktası olduğu için adı geçen kale tamir edilerek kışla haline getirilmiştir. Daha önce Gâvur Dağı'na sığınan Deli Halil, üzerine gelen fırka kuvvetleri ile başa çıkamayacağını anlayınca Ulaşlı Dağının sarp yollarını kullanarak kaçmayı başardı. Bütün varlığını kaybederek Dede Bey ve Ali Bekir-oğlunun yanına sığındı.⁵² Bu gelişmeler üzerine Ulaşlı ağalarından Karayığit-oğulları, Kaypak-oğulları ve Çendik-oğulları Fırka-i Islahiye karargâhına gelerek itaat ettiklerini bildirdiler. Böylece bu bölgedeki askeri harekât hedeflerine büyük ölçüde ulaşmış ve sadece Ali Bekir-oğlu Ali Ağa ve ona sığınan Dede Bey ve Deli Halil kalmıştı. Derviş Paşa yedi tabur seçerek bunlara çarık giydirdikten sonra, yanlarına da altı günlük peksimet vererek harekete geçti. 24 Ağustos 1865 günü Aslan Paşa komutasındaki 240 kadar Gürcü ve Çerkezlerden oluşan süvarilerin öncü olarak çıkarılmasıyla yürüyüşe başlandı. Bunların yanı sıra Küçük Ali-oğullarının rakibi olan aşiretlerden de takviye kuvvetlerin katılımıyla fırka epeyce güçlenmiştir. Bu fırka kuvvetleriyle asi kuvvetler arasında meydana gelen çarpışmalar neticesinde asiler yenilmiş ve yığılına düşerek bir daha düzenli kuvvetlerle çatışmaya cesaret edememişlerdir.⁵³

49 *Tezakir*, s.142.

50 BOA, MV, 24169, 45, *Tezakir*, 5.144.

51 *Tezakir*, 5.148.

52 *Tezakir*, 5.152.

53 *Tezakir*, 5.166-167.

Derviş Paşa, Ali Bekir-oğlu nahiyesine girdikten sonra savaşmayı sürdürerek başarılı bir tedip hareketi gerçekleştirdi. Derviş Paşa'nın bu kararlı takibi sonucunda Dede Bey ve Deli Halil yakalanmış ve böylece hareket tamamlanarak ve karargaha dönülmüştür. Bu olaydan sonra 22 Eylül 1865'te Ali Bekir-oğlu Ali Ağa Kozan kasabasına yerleşmiş olan fırka karargahına gelerek teslim olmuştur.⁵⁴

Eylül ayı başlarında Osmaniye'den ayrılan fırka Kozan'a yöneldiğinde buranın ıslahının daha zor olacağı düşüncesindeydi. Çünkü halk emirlere pek kulak asmamış, vadileri boşaltarak yaylalara sığınmıştı. Kozan ahali bile yerleşik oldukları halde yaylalara çekilmişlerdi ki, bu durum Kozan-oglu hanedanının etkisinin derinliğini göstermektedir.

Fırka Kozan kasabasında karargah kurduğu sırada devletin kaymakamı olarak Kozan-oglu Ahmet Ağa görev başında buluyordu. Ahmet Ağa karargaha davet edilmesine rağmen nüfus sayımının tamamlanmasından sonra geleceği bahanesi ile bundan imtina etmişti. Niyetinin iyi olmadığı anlaşılmasına rağmen şartlar uygun hale gelinceye kadar bu husus bilinmezlikten gelinmiştir.⁵⁵ Bir taraftan fırkanın eksikliklerini tamamlamak üzere harekete geçilirken diğer taraftan da halkın şehre dönmesi için hem Ermeni Katogikos'u hem de aşiret kethudaları devreye sokularak, Kozan ahali yayladan inerek kasabayı şenlendirmiştir. Bu arada Adana'dan da fırkanın ihtiyaçları karşılanmıştır. Diğer taraftan Haçin müftüsü vasıtasıyla Kozanlılar arasında ciddi bir propaganda faaliyeti yürütülerek, halkın devlete bağlılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Cevdet Paşa, özellikle yerleşik halkın dini duygularının güçlü olduğunu bildiğinden ilmiyeye mensup insanları da kazanmayı başarmıştır.⁵⁶ Böylece fırkanın burada izlediği politika bir yatıştırma politikası olarak kabul edilebilir. Diğer taraftan ağaların bölgeden maaş ve makam karşılığında her hangi bir çarpışmaya girmeden ayrılmaları için gayret sarf edilirken diğer taraftan da halkın kazanılması için gayret sarf edilmiştir. Bu politika neticesinde Kozan-oglu ailesinin nüfuzu ortadan kaldırılmıştır. Bunu gören Kozan-oglu Ahmet Ağa Kozan'daki karargaha gelerek biat etmiş ve böylece bu meselede çözüme kavuşmuştur. Ahmet Ağa "Paşa" rütbesi ile Kütahya kaymakamlığına tayin edilmiş ve bu suretle bölgeden uzaklaştırılarak fırkanın yapacağı ıslahat için her hangi bir engel kalmamıştır.

Bu sırada Kozan'da şiddetli bir kolera salgını baş gösterdiğinden fırka, Kozan kasabasından ayrılarak Feke'ye doğru yola çıkmıştır. Kolera salgını fırkayı oldukça zor durumda bırakmıştır. Koleranın fırkaya verdiği zararı gören Kozan-oglu Yusuf Ağa bu durumdan faydalanmak istemiş ve Kozan'da bir ayaklanma çıkarmak üzere harekete geçmiştir. Batı Kozan Beyleri Kozan'dan çıkarıldıkları için bütün Kozan'ı zapt ederek yeniden bir asi hükümet oluşturmayı ta-

54 Tezakir, 5.174-179.

55 Maruzat, 5.156-157.

56 Maruzat, 5.161-163.

Gazi

Akademik
Bakış

125

Cilt 5 Sayı 10
Yaz 2012

sarlayan Yusuf Ağa bu hareketinde başarılı olamamıştır. Yusuf Ağa yakalanarak nizamı birliklere teslim edilmiştir. Yusuf Ağa yakalandıktan sonra bir gece firar etmeye teşebbüs etmiş ve bu sırada vurularak öldürülmüştür.⁵⁷

Söz konusu badirenin atlatılmasından soma, Payas'tan vapurla hareket eden Cevdet ve Derviş Paşalar, 1865 Kasımının sonlarında İstanbul'a döndüler. Fırka-i Islahiye'nin askeri faaliyetleri de böylece sona ermiş oldu. Ancak bu kuvvetin teşkil edilmesinde amaç sadece asayişin temin edilmesinden ibaret değildi. Bölgenin ziraata ve iskana açılmasında fırkanın açmaları arasında bulunuyordu.

Sonuç

Fırkanın faaliyetlerinin görülen sonuçları, Çukurova'dan Orta Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir bölgedeki yerleşim, etnik ilişkiler, ekonomik değişim modeli hakkında bize oldukça önemli ipuçları vermektedir. Bu bakımdan çalışma, batıdaki modellere uygun olmayan farklı bir tabakalaşmanın şekillendirdiği bir toplumsal yapıda "Devlet" öncülüğünün hiç değilse başlangıç noktası oluşturmak bakımından hayati bir önem taşıdığını ve Türkiye Cumhuriyeti'nin özgün bir "çağdaşlaşma modeli" oluşturmasında Fırka-i Islahiye'nin bu faaliyetlerinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Fırka-i Islahiye 1865-1866 yıllarında Çukur-ova, Gavur-dağı (Cebel-i Berket), Kozan-dağlarında devlet idaresini yeniden tesis etmiştir. Bunun yanında özellikle konar-göçer oymakların, iskân ve yerleşmeleri de başarılımıştır. Ayrıca bu icraat esnasında kurulan kasaba ve köyler bugün önemli merkezler haline gelmiş olup çevre il ve ilçelerin de gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır. (Osmaniye, İslâhiye, Hassa, İziye, Dervişkiye, Cevdetkiye). Yeni Türk Devleti'nin bugün nüfus bakımından dinamik ve hareketli olmasında XIX. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış bulunan, bunun gibi iskân ve yerleştirme hareketlerinin rolü büyüktür. İskân olunan bölgeler ise şenlenmiş, ziraat gelişmiş, asayiş temin edilmiş ve teşkil edilen yerler bugün önemli merkezler haline gelmiştir.

Fırka-i Islahiye ve Heyet-i Islahiye'nin faaliyetleri merkezi denetimin sağlanmasıyla asker ve vergi toplama düzeninin kurulmasından başka, kalıcı ekonomik sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Mısır valisi İbrahim Paşa'nın tarım düzenleme çalışmalarının bir devamı olarak, göçebe halkın yerleşik düzene geçirilip toprağa bağlanması Çukur-ovada tarımsal verimliliği artırmıştır. Özellikle pamuk üretiminde bu düzenlemeden sonra büyük bir artış görülmüştür.

Bu yerleştirme harekâtı sırasında kurulan köylerden bazıları aynı isimle, bazıları da değişik isimlerle zamanımıza kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Fırka-i Islahiye'nin yaptığı bu iskân hareketi, bazı zararlar meydana getirmesine rağmen yine de bu devir için çok faydalı olmuştur. Öyle ki, konar-göçerler, Çu-

57 Maruzat, s.170-178.

kur-ova, Kozan ve Gâvur-dağına yerleştirilince, bütün çevre bölgeleri de etkileri altına almışlardır. Adı geçen bölgelerin, Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik ve sosyal bakımdan en canlı ve hareketli yerlerinden biri olmasında (Fırka-i Islahiye) tarafından yapılan bu iskânın büyük tesiri olduğu bir gerçektir. Kısaca 1865'de gönderilen Fırka-İslahiye ile Çukur-ova ve diğer adı geçen bölgeler huzura kavuşmuş ve gerçekleştirdiği program yatıştırma ve yerleştirme programı olarak adlandırılabilir.

Kaynaklar:

Arşivler:

- BOA, Fon Kodu: A. MKT. NZD, D: 302, G: 9; Fon Kodu: A. MKT. UM, D: 398, G: 4, D: 401, G: 97.
BOA, Fon Kodu: HAT, D. No: 462, Gömlek: 22635.
BOA, İ. M. Mahsus, 1267,22 Safer 1281 (27 Temmuz 1864) tarihli talimatname.
BOA, Meclis-i Vala, 24169, nr. 45.
BOA, Y.EE. 35/16. 11 Şevval 1281.

Diğer Eserler:

- Ahmet Cevdet Paşa, Ma'ruzat, Yay. Haz.: Yusuf Halaçoğlu, İstanbul, 1980. , Tezakir, Yay. Haz.: Cavit Baysun, Ankara, 1991.
ÇETİNTÜRK, Selahaddin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yürük Sınıfı ve Hukuki Statüleri", Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, II/2, Ankara, 1943.
DUMONT, Paul, "1865 Tarihinde Güney-Doğu Anadolu'nun Islahı", İ. Ü. Tarih Enstitüsü Dergisi.
İslam Ansiklopedisi, III. Cilt, İstanbul, 1993.
ORHONLU, Cengiz, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı, İstanbul, 1987.
REFİK, Ahmet, Anadolu'da Türkmen Aşiretleri, İstanbul, 1990.
SANSAR, M. Fatih, Fırka-i Islahiye ve Osmaniye (Cebel-i Bereket), Osmaniye, 2006.
SÜMER, Faruk, "Çukurova Tarihinde Dair Araştırmalar", AÜ DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Ankara, 1963, Oğuzlar, İstanbul, 1992.
ŞAHİN, İlhan, "Göçebeler", Osmanlı, Cilt: 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
ŞAKİROĞLU, Mahmut, Payas Ayanı Küçük Ali Oğulları, Ankara, 1992.
TOROS, Taha, Dadaloğlu, Adana, 1940.

Gazi

